

Hyvinvointivaltion kohtalo

Björn Wahlroosin uusliberalistinen utopia ajaa taloudellista tehokkuutta ilman julkista turvaverkkoa. Valtavirtainen talousajattelu haluaa sekä tehokkuuden että turvaverkon. Yhtälö voi kuitenkin olla hankala toteuttaa.

Pankkiiri Björn Wahlroosin kirjassaan *Markkinat ja demokratia. Loppu enemmistön tyrannialle* (2012) esittämä näkemys markkinayhteiskunnasta on saanut runsaasti huomiota. Timo Harakan tyrmystä (HS 17/iv/2012) paheksunut ministeri Alexander Stubb joutui blogissaan (19/iv/2012) korostamaan Wahlroosin ansioita syvälisenä ajattelijana. Kukin näkee mitä näkee, mutta mikä on Wahlroosin ajattelun poliittinen merkitys?

Uusliberalististin oppi

Wahlroos painottaa kirjassaan taloudellisen tehokkuuden ihannetta. Hän kuitenkin myöntää, ettei tehokkuus voi toteutua ilman merkittäviä ehtoja ja oikeaa toimintatapaa, joka huomioi talouden lainalaisuudet.

Perussääntöjen tulee olla kunnossa. Tarvitsemme lakeja, sääntelyä ja luottamusta, jotka ulottuvat omistusoikeuden suojelusta kilpailupolitiikkaan, tiedotussääntöihin ja sisäpiiriin kauppojen kieltämiseen. (308) Liiketoimintakustannukset tulee minimoida. Niiden alentaminen on Euroopan taloudellisen yhdenytymisen, kauppa- ja tullisopimus GATTin ja Maailman kauppajärjestö WTO:n *raison d'être* (361). Rahoitusjärjestelmän vapaus on sallittava. Sen riskitasoa voi säännellä tiukentamalla rahoituslaitosten vakavaraisuussääntöjä, mutta tämä johtaa viime kädessä vähäisempään talouskasvuun ja hyvinvointiin (326). Hyvinvointivaltiota on karsittava, mikä tarkoittaa esimerkiksi puuttumista budjetialijäämiin (356).

Wahlroos vaatii poliittisen päätöksenteon rajoittamista ja kansalaisten suojelua päättäjien (mieli)vallalta. Poliittista päätäntä ei voi

tyystin välttää, koska markkinat eivät kykene hoitamaan kaikkia tehtäviä. Poliitiikan välinein voidaan myös puuttua markkinoiden tulonjakoon. (328) Demokratialla on kuitenkin taipumus laajentua yli luonnollisten rajojensa. Niinpä demokratiaa on suitsittava harkittujen perustuslakien, viisaiden perinteiden, hyvin toimivien markkinoiden ja vapaan median avulla. (349) Ammattiekonomistit voivat myös huomauttaa, että useimmiten markkinat tuottavat tehokkaammin käytännöllisesti katsoen minkä tahansa tavarain tai palvelun, mukaan lukien eräät julkiset palvelut (329–330).

Wahlroosin demokratiakäsitys tuo mieleen poliittisen päätöksenteon ongelmia korostavan julkisen valinnan koulukunnan, jossa politiikka ymmärretään eri intressiosapuolten väliseksi taisteluksi ilman ajatusta ”yhteisestä hyvästä”. Monet Wahlroosin huomioista kuulostavat tutuilta myös ajankohtaista talouskeskustelua seuranneille tai taloustieteelliseen demokratiakäsitykseen perehtyneille. Harvempi tosin haluaa myötäillä Wahlroosia hänen hyvinvointivaltion kritiikissään.

Talousajattelu ja tehokkuuden ihanne

Jotta voisimme huolehtia hyvinvoinnista, talouden perusasioiden täytyy olla kunnossa. Yleisen näkemyksen mukaan tämä vaatii asioita, joihin Wahlrooskin kiinnittää huomiota: sitoutumista yhteisiin sääntöihin, tehokasta taloudenhoitoa ja tulonjaon tasaamista. Wahlroos tiettenkin esittää nämä vaatimukset omalla tavallaan, tarkoitushakuisesti. Vaaditut säännöt tukevat markkinatalouden laajentamista, usko valtion rooliin taloudellisen tehokkuuden tavoitte-

lussa on mitätön, eikä tulonjakoa saa tehdä hyvinvointivaltion tasa-arvohanteen näkökulmasta.

Wahlroosin painotukset kuvaavat hänen ajattelijanluonnettaan. Ideologisella tasolla hän korostaa lähinnä (yli)yksilöiden oikeutta rikastua. Wahlroosin teoreettinen ajattelu puolestaan ilmentää yksioikoista käsitystä yhteisestä päätöksenteosta. Samalla entinen kansantaloustieteen professori sortuu valikoivaan (talous)historian luentaan, kuten Timo Harakka *Helsingin Sanomien* arviossaan muistuttaa. On myös huomattava, ettei Wahlroos enää edusta akateemista taloustiedettä vaan finanssimailmaa. Hän ei esimerkiksi tunne uudemmpaa taloustieteellistä tutkimusta tai huomioi kriittisempää nykykeskustelua.

Monilla taloustieteilijöillä onkin teoreettisia tai ideologisia syitä vastustaa Wahlroosin näkemyksiä. Markkinoiden laajentuminen ei aina ole hyvä asia. Mikäli tavoitellaan muutakin kuin taloudellista hyötyä, julkinen omistus saattaa olla yksityistämistä parempi vaihtoehto. Valtio voi niin ikään edistää taloudellista tehokkuutta vaikkapa aktiivisella raha- ja finanssipolitiikalla tai monopolilainsäädännöllä. Monen mielestä myös tulonjaon tulisi noudattaa jotakin yleisesti hyväksyttyä mallia. Tasaisemmalla tulonjaolla on saatu aikaan hyviä taloudellisia tuloksia esimerkiksi Pohjoismaissa.

Silti Wahlroosin osoittamaa tietä ei kaikilta osin ole helppo väistää. Globaalin talouden puitteissa taloudellisen tehokkuuden tavoittelu on nimittäin saanut niin vahvan aseman, ettei sen luomia rajoitteita hyvinvointiyhteiskuntaa tukevalle politiikalle voi sivuuttaa.

Keskustelussa on toki nostettu esiin tehokkuusajatteluun kytkey-

tyviä huolia, kuten globalisaation aiheuttama epävarmuus, työmarkkinoiden muutos tai epätasainen tulonjako. Vaikka Wahlroos ei näihin ongelmiin haluakaan puuttua, ne ovat monille aito huolenaihe. Yleensä kannatetaan enemmän tai vähemmän laajaa hyvinvointivaltion turvaverkkoa ja muita toimenpiteitä, jotka lieventävät globaalien talouden puristuksessa elävien kansalaisten kokemia harmejä.

Laajalle ulotettu taloudellisen tehokkuuden tavoittelu voi kuitenkin itsessään hankaloittaa hyvinvointivaltion ylläpitoa. Ongelmat liittyvät erityisesti niin sanottujen liiketoimintakustannusten minimointiin. Liiketoimintakustannukset ovat tekijöitä, jotka estävät tehokkaan ja sujuvan sopimusten tekemisen markkinoilla. Tavanomaisia esimerkkejä ovat tiedonsaanti- ja välityskustannukset. Samoin julkisen infrastruktuurin puute luo liiketoimintakustannuksia. Usein ei kuitenkaan huomioida, että myös hyvinvointiyhteiskuntaa puolustavat poliittiset näkemykset voivat aiheuttaa liiketoimintakustannuksia ja tehokkuustappioita. Kansalaiset voivat kannattaa vaikkapa laajaa julkista sektoria: kattavaa työllisyysturvaa sekä julkisen koulutuksen ja terveydenhuollon kehittämistä. Monet ajattelevat, että nämä asiat voidaan hoitaa kuntoon tinkimättä liikaa taloudellisesta tehokkuudesta. Tehokkaasti toimiva talous tuottaa voimavaroja, jotka mahdollistavat sosiaali-, koulutus- ja työvoimapolitiittiset toimenpiteet. Mutta voidaanko toivottuja ratkaisuja toteuttaa globalisaation puitteissa?

Wahlroosin näkemys on kielteinen. Hänen mukaansa poliittisen päätöksenteon piiri jatkaa kutistumistaan (328). Ihmisten ja pääoman vapaa liikkuminen Euroopan unionissa luo merkittävää kilpailupainetta veroihin ja julkisiin menoihin (271). Läntiset demokraatit uhkaavat hävitä globaalien taistelun vauraudesta ja vaikutusvallasta. Niinpä tarvitaan markkinasuuntautuneita uudistuksia. (339)

Wahlroos jättää tietenkin huomioimatta tutkimukset, jotka eivät sovi hänen tulkintaansa. Harkittuja

kantoja on turha toivoa. Silti hän ei jää täysin yksin ajatustensa kanssa. Taloudellisen tehokkuuden painotuksessa Wahlroos nimittäin liittyy vaikutusvaltaiseen seuraan. Myös taloustieteen valtavrannan ajattelussa taloudellisen tehokkuuden ihanne on noussut ideologiseen mittaam.

Tehokkuus on ongelmallinen ihanne, koska sen tavoittelusta on nykyään käytännössä vaikea livetä. Globaalien markkinoiden asettamat vaatimukset eivät salli merkittäviä poikkeamia tavanomaisista markkinataloudellisista ratkaisuista. Esimerkiksi yllä mainittu laaja julkinen sektori (kuten ”anteliaat” työttömyystuet tai itseisarvoisen koulutuksen kehittäminen), kotimaisen maataloustuotannon suojeleminen tai yrittäjädemokratian kehittäminen näyttävät markkinoilla helposti tehokkuustappioina, vaikka niillä voi olla suotuisia hyvinvointivaikutuksia. Tehokkuusajattelun iskostuminen osaksi yleisesti hyväksyttyä talouspolitiikkaa onkin kasvattanut markkinoiden valtaa. Tälle ajattelutavalle on kuitenkin (ollut) vaihtoehto.

Juha Siltala puhuu kirjassaan *Työelämän huonontumisen lyhyt historia* (2004) niin sanotusta laiskasta pääomasta, joka ennen nykyistä ’turbokapitalismin’ aikaa salli vähemmän työelämän yhdessä antoisamman vapaa-ajan kanssa. Tämänkaltaiset huomiot kuulostavat monen korvaan laiskuuteen kehoittamiselta, mutta ne voidaan nähdä toisinkin. Ehkä ennen ei luotettu taloudellisen tehokkuusmallin ja ihmillisen hyvinvoinnin vaatimusten kohtaamiseen yhtä vahvasti kuin nykyään. Sen sijaan myös ei-laskennalliset hyvinvoinnin osatekijät (kuten mahdollisuus kiireettömään tai jopa sisällöllisesti antoisaan työntekoon) osattiin huomioida tehokkuuspyrkimysten rinnalla.

Valtavirran eväät

Useimmat suomalaiset talouden asiantuntijat luottavat lujasti mahdollisuuteen yhdistää taloudellinen tehokkuusajattelu ja hyvinvointipoliittiset ratkaisut. Markkinatalouden kasvava valta, poliittisen ja demo-

kraattisen päätöksenteon alan kutistuminen, verokilpailu ja tehokkuusajattelu eivät näyttäytyä vakavana uhkana haetulle sopusoinnulle.

Harvardin yliopiston professori Dani Rodrik lukeutuu niihin harvoihin taloustieteilijöihin, jotka eksplisiittisesti tarkastelevat globaalien talouden uhkakuvia kansallisvaltioiden itsenäisen politiikan harjoittamiselle. Kirjassaan *The Globalization Paradox* (2011) Rodrik osoittaa, miten niin sanottu hyperglobalisaatio johtaa kotimaan poliittisen päätöksenteon rapautumiseen. Valtioilta vaaditaan yritysverojen alentamista, tiukkaa tulo- ja menopolitiikkaa, sääntelyn purkamista ja ammattiyhdistysten vallan vähentämistä. Globalisaation paineissa liike-elämän ja työvoiman välinen yhteiskuntasopimus rapistuu. Kotimaiset kehityspäämäärät sysätään syrjään markkinoiden luottamuksen säilyttämisen tieltä.

Jotta hyvinvointipoliitiikkaa voidaan puolustaa, sen uhkakuvat tulee tunnistaa. Valtavrannan talousajattelussa rakenteelliset ja ideologiset uhat jäävät usein huomiotta. Ovathan ne perinteisesti olleet ennemminkin politiikan kuin taloustieteen tutkimusalaa. Toivottavasti valtavirrassakin tunnustetaan Rodrikin innoittamana myös sellaisia globalisaation uhkia, joita ennen on pidetty politiikan piiriin kuuluvina. Talous ja politiikka kun eivät ole toisistaan erillisiä alueita. Mikäli taloudellinen tehokkuus ja globalisaatio ovat ristiriidassa hyvinvointivaltion kanssa, liiallisesta tehokkuuden tavoittelusta voidaan hyvin perusteellisesti luopua.

Petri Räsänen

Kirjallisuus

- Harakka, Timo, Wahlroosin valikoiva historia. *Helsingin Sanomat* 17/iv/12.
- Rodrik, Dani, *The Globalization Paradox. Why Global Markets, States and Democracy Can't Coexist*. Oxford University Press, Oxford 2011.
- Siltala, Juha, *Työelämän huonontumisen lyhyt historia*. Otava, Helsinki 2004.
- Wahlroos, Björn, *Markkinat ja demokratia. Loppu enemmistön tyrannialle*. Otava, Helsinki 2012.